

Izvorni znanstveni članak

Primljeno u uredništvo: 07. travnja 2009.
Prihvaćeno za tisak: 23. travnja 2009.

UDK: 329(497.11)"2006"
321.64(497.11)"2006"

Ideološko samopozicioniranje na dimenziji lijevo – desno, stranačke preferencije i ideologija političkog totalitarizma

ZLATKO ŠRAM,* SREĆKO MIHAILOVIĆ**

Sažetak

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi povezanost između ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo – desno, stranačkih preferencija i stavovsko-vrijednosnog obrasca političkog totalitarizma. Ispitivanje je izvršeno na uzorku punoljetne populacije na teritoriju Republike Srbije (N=2081) izvan Kosova i Metohije. Mjere povezanosti između ideološkog samopozicioniranja i stranačkih preferencija utvrđene su na bivarijantnoj razini i pod modelom korespondentne analize. Rezultati su pokazali da u srbijanskom biračkom tijelu ne postoji jednodimenzionalni kontinuum na relaciji stranačka desnica – stranačka ljevica, nego da je ideološko-stranačka identifikacija definirana u dvodimenzionalnom prostoru na kontinuumu (1) "ekstremna" ljevica – desni centar i (2) centar – "ekstremna" desnica. Faktorska analiza skale političkog totalitarizma (šest točaka) rezultirala je jednofaktorskom solucijom koju definiraju vrijednosti državnog centralizma, paternalizma i političke autoritarnosti. Analiza varijance faktorskih bodova je pokazala da politički totalitarizam u većoj mjeri izražavaju ispitanici koji se pozicioniraju na "ekstremnoj" desnici i koji preferiraju Socijalističku partiju Srbije (SPS), Srpsku radikalnu stranku (SRS) i Novu Srbiju (NS). Drugim riječima, politički totalitarizam je više karakterističan za "ekstremno lijevi" SPS, "ekstremno desni" SRS i "desnu" NS. Veći dio varijance političkog totalitarizma je objašnjen stranačkim preferencijama negoli ideološkom samopozicioniranjem na L-D skali. Navedene su

*

Dr. sc. Zlatko Šram, znanstveni suradnik na Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu; e-mail: zlatko.sram@imin.hr

**

Mr. sc. Srećko Mihailović, viši stručni suradnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu; e-mail: mihisrecko@nadlanu.com

neke od političkih implikacija u slučaju formiranja srbijanske vlade na temelju koalicije stranka okupljenih oko Demokratske stranke s jedne i Socijalističke partije Srbije s druge strane.

Ključne riječi: ideološko samopozicioniranje, dimenzija lijevo – desno, stranačke preferencije, politički totalitarizam, korespondentna analiza, Srbija

Uvod

Premda se većina politologa slaže da je dimenzija lijevo-desno važna za razumijevanje političkih stavova i ideologije, ipak ne postoji konsenzus u pogledu sadržaja i prirode dimenzije lijevo-desno (Čular, 1999; Kroh, 2007). Često se smatralo da se suštinsko značenje ljevice i desnice odnosi na pitanje postojanja državne ekonomije ili slobodnog tržišta, tj. opsega državne intervencije u sferi političkog i ekonomskog života, na pitanje socio-ekonomske jednakosti (Listhaug i Aalberg, 1999; McAllister i White, 2007; Roller, 1994) i na distribuciju materijalnih i ekonomski vrijednosti (Grendstad, 2003; Inglehardt i Abramson, 1994; Knutsen, 1995). Tako na primjer ima mišljenja da se lijevi i desni pol može identificirati s idealnim tipovima socijalizma na lijevom polu, a kapitalizma na desnom polu (Kitschelt, 1994; Acemoglu i Robinson, 2000). Postoje i druge vrijednosti koje se dovode u vezu sa lijevo-desnim ideološkim samopozicioniranjem, kao npr. vrijednosti jednakosti i slobode, zakona i reda, odnosno vrijednosne dihotomije kao što su individualizam nasuprot organicizmu, konzervativizam nasuprot liberalizmu, tradicionalizam nasuprot emancipaciji (Evans, Heath i Lalljee, 1996; Noelle-Neuman, 1998) ili totalitarizam nasuprot libertarizmu (Mehrabian, 1996). Lijevo i desno se u političkom prostoru može tretirati kao određeni instrument koji pojedincu omogućava da se orijentira u kompleksnom političkom svijetu. Ova mu lijevo-desno shema omogućuje razumjeti što se događa u političkom prostoru i pomaže mu u redukciji kompleksnosti svijeta politike (Knutsen, 1998; Van Hiel i Mervielde, 2003). Potrebno je međutim, smatraju pojedini autori, pažnju usmjeriti ne možda toliko na točno razumijevanje dimenzije lijevo-desno, koliko na utvrđivanje kakva značenja ljudi povezuju s lijevom i desnom u određenom vremenu i prostoru (King i Sznajder, 2006; Sartori, 2001).

Evans i Whitefield (1998) su ustanovili da se značenje lijevog i desnog izmijenilo, odnosno "izokrenulo" u toku transformacije iz komunizma u tržišni kapitalizam i demokraciju, gdje "lijevo" označava demokrate i liberalne koji zastupaju vrijednosti slobodnog tržišta, a "desno" označava pristalice socijalizma i komunističkog sustava. Nije međutim rijedak slučaj da se u tranzicijskim zemljama radi o vrsti političke lijevo-desne "mješavine" (Mihailović, 2006). Primjeri određene konfuzije i fluidnosti u percepciji onog što

je danas lijevo a što desno mogu se također vidjeti u lociranju političkih stranaka na dimenziji lijevo-desno u različitim vremenima i različitim zemljama (Branković, 1993; Gabel i Huber, 2000; Ilić, 1995; Miller i Klobucar, 2000; Slavujević, 2003). S pravom se dakle Goran Čular pita odnose li se dimenzija lijevo-desno "na ideolojske podjele, na razlike u naglašavanju važnosti pojedinih političkih pitanja, na asocijacije koje kod glasača potiču kandidati na izborima ili pak na puku sposobnost glasača da prevode svoje stranačke preferencije u termine i na način kako im to sugeriraju njihove stranačke vođe? Ima li uopće smisla pristupati masovnom razumijevanju politike u terminima lijevo-desno ili se metoda može uspješno koristiti samo na razini političkih elita?" (Čular, 1999:154). Drugim riječima, da li bi istraživači "trebali vjerovati ispitanicima (glasačima) da znaju što čine kada u anketi izražavaju svoje stavove zaokružujući neku od brojki na lijevo-desnom kontinuumu?" (Čular, 1999:154). Upravo u ovom našem istraživanju nastojimo dati odgovor na neka od pitanja političke prirode dimenzije lijevo – desno (Eijik van der, Schmitt i Binder, 2005; Hix, 2002).

Političku prirodu dimenzije lijevo – desno nastojali smo utvrditi stavljajući je u odnos sa stranačkim preferencijama i s ideološkim obrascem političkog totalitarizma. Na ovaj smo način nastojali utvrditi (1) stranačku pozadinu ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo – desno, odnosno povezanost između ideološkog samopozicioniranja na L – D skali i pretpostavljenih ideoloških pozicija pojedinih stranaka¹ i (2) političko-vrijednosnu ideološku pozadinu ideološkog samopozicioniranja i stranačkih preferencija. Nastojali smo dakle istražiti političku prirodu ideološkog samopozicioniranja i stranačkih preferencija, pretpostavljajući da se ideološka samoidentifikacija i stranačka opredjeljenja nalaze u korelaciji sa stavovsko-vrijednosnim obrascem koji ukazuje na obrazac određene političke ideologije (Duch i Strem, 2004; Evans i Heath, 1995; Milas i Rihtar, 1997; Šiber, 1998; Šram, 2007a).

Polazeći od određenja ideologije kao organizacije vjerovanja, stavova i vrijednosti (Rokeach, 1972), politički totalitarizam smo operacionalizirali kao stavovsko-vrijednosni obrazac kojeg definiraju državni centralizam,

1 Slavujević (2003) na temelju šest odabranih programskih stavova Socijalističku partiju Srbije (SPS) pozicionira na lijevi centar, dok se većina pristalica SPS-a samopozicionira na "ljevi" i "lijevom centru" (SPS se službeno pozicionira kao stranka ljevice). Programsko pozicioniranje Demokratske stranke Srbije (DSS) bliže je desnom centru negoli centru, dok se pristalice DSS-a samopozicioniraju nešto više prema lijevom centru (DSS se službeno pozicionira kao stranka desnog centra). Programsko pozicioniranje Demokratsku stranku locira negdje između centra i desnog centra, dok se pristalice DS-a samopozicioniraju u centar (DS se službeno određuje kao moderna stranka građanskog centra). Programsko pozicioniranje G 17 Plus locira stranku nešto malo udesno od centra, a pristalice G 17 Plus se samopozicioniraju u centar (G 17 Plus službeno se ne pozicionira na dimenziji "ljevice – desnica"). Programsko pozicioniranje Srpske radikalne stranke (SRS) ovu stranku svrstava između centra i lijevog centra, dok se pristalice SRS-a samopozicioniraju u lijevom centru (SRS se službeno pozicionira kao stranka umjerene desnice) Premda je Srpski pokret obnove (SPO) izbjegavao eksplicitno se pozicionirati na dimenziji "ljevice – desnica", programsko pozicioniranje SPO-a je pokazalo da je ova stranka bliža centru negoli desnom centru, dok se pristalice SPO-a samopozicioniraju bliže desnom centru nego centru.

državni paternalizam i autoritarna poslušnost državi i vodi. S obzirom da struktura političkog totalitarizma korespondira s vrijednosnim sustavom bivšeg komunističkog sustava tj. s odrednicama etatističkog socijalizma, ovo nam istraživanje omogućuje da utvrdimo da li se i u kojoj mjeri jedan političko-ideološki relikv nalazi u korelaciji s ideološkim samopozicioniranjem i stranačkim preferencijama. Neka su istraživanja u bivšim komunističkim zemljama ukazala na povezanost autoritarnih tendencija i preferiranja političkih vrijednosti bivšeg socijalističkog sustava (McFarland i sur. 1992; Šram, 2006; 2007b), odnosno na povezanost političkog konzervativizma i preferiranja nacionalističkih političkih opcija (McFarland i sur., 1996; Šram, 2007a). Postoje međutim ozbiljni prigovori kako su ideološko samopozicioniranje i stranačke preferencije ideološki uvjetovani. Moguće je naime pretpostaviti da se ideološko samopozicioniranje i stranačke preferencije ne temelje na internalizaciji ideoloških orijentacijama, već na nekim drugim razlozima (Milas i Rihtar, 1997). Upravo u ovom istraživanju želimo provjeriti u kojem su stupnju ideološko samopozicioniranje i stranačke preferencije uvjetovane jednim ideološkim obrascem kao što je politički totalitarizam.

Metoda

Ispitanici

Podatci su prikupljeni na kvotnom uzorku koji je stratificiran prema tri strukturalne varijable: spol, dob i školska naobrazba. Uzorkom je obuhvaćeno 2081 ispitanika na teritoriju Republike Srbije (izvan Kosova i Metohije) od čega u centralnoj Srbiji 39%, u Beogradu 31% i u Vojvodini 30% ispitanika. Uzorak je imao sljedeće strukturalne karakteristike: *Spol*: muški = 49%. *Dob*: 18-29 godina = 21.0%; 30-39 = 20.3%; 40-49 = 21.7%; 50-59 = 20.5%; 60 i više godina = 16.5%. *Školska naobrazba*: nezavršena i završena osnovna škola = 22.0%; trogodišnja srednja škola za radnička zanimanja = 18.0%, četvorogodišnja srednja škola = 39.7%; viša škola i fakultet = 20.3%. Istraživanje je izvršeno standardnim anketnim postupkom u listopadu 2006. godine, a za potrebe Istraživačko-izdavačkog centra Demokratske stranke u Beogradu.

Mjerni instrumenti

Ideološko samopozicioniranje na L-D skali mjerili smo na temelju sljedećeg pitanja: "Kad se govori o politici često se koriste izrazi 'lijevo' i 'desno'. Pogledajte ovu skalu pa nam kažite gdje Vi vidite sebe"? Ponudena je ordinalna skala od 1 do 11, gdje 1 označava "krajnju ljevicu", a 11 "krajnju desnicu".

Tablica 1. Distribucija ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo – desno

	N	%
Ljevica	220	14.8
Lijevi centar	272	18.3
Centar	489	33.0
Desni centar	248	16.7
Desnica	254	17.1
Ukupno	1483	100.00

Na temelju ovih odgovora formirali smo pet skupina ispitanika s obzirom na njihovo ideološko samopozicioniranje (*tablica 1*). Prva skupina ("Ljevica") je formirana na temelju odgovora ispitanika koji su na skali L-D zaokružili od-

Tablica 2. Stranačke preferencije na idućim parlamentarnim izborima

	N	%
Ne zna za koga će glasovati	478	23.0
Ne želi reći za koga će glasovati	428	20.6
Neće izaći na izbore	354	17.0
Srpska radikalna stranka (SRS) (<i>Vojislav Šešelj</i>)	213	10.2
Demokratska stranka (DS) (<i>Boris Tadić</i>)	252	12.1
Demokratska stranka Srbije (DSS) (<i>Vojislav Koštunica</i>)	109	5.2
Socijalistička partija Srbije (SPS) (<i>Ivica Dačić</i> ; <i>bivša stranka S. Miloševića</i>)	81	3.9
Nova Srbija (NS) (<i>Velimir Ilić</i>)	28	1.3
Srpski pokret obnove (SPO) (<i>Vuk Drašković</i>)	24	1.2
G 17 Plus (<i>Mlađan Dinkić</i>)	41	2.0
Liberalno demokratska partija (LDP) (<i>Čedomir Jovanović</i>)	34	1.6
Druge (manje) stranke ²	39	1.9
Ukupno	2.081	100.00

2

Riječ je o manjim regionalnim i nacionalno-manjinskim strankama.

Latentnu strukturu političkog totalitarizma definiraju *državni centralizam* (varijable: Državom se uvijek najbolje upravlja iz jednog centra; Čvrsta i jaka centralizirana vlast osigurava stabilnost i napredak našeg društva), *državni paternalizam* (varijable: Država treba u ime svojih građana donositi sve bitne političke odluke; Država najbolje zna tko su njeni prijatelji a tko neprijatelji) i *politička autoritarnost* (varijable: Našoj državi je potreban jedan jaki i neustrašivi vođa kome će narod vjerovati i koga će slijediti; Državne vlasti najbolje znaju koji su pravi interesi i potrebe njenih građana). Drugim riječima, vrijednosti apsolutnog državnog intervencionizma i protekcionizma u sferi političkog i društvenog života te prisutnost sindroma snažne političke autoritarnosti jesu odrednice konstrukta političkog totalitarizma.

Rezultati

Stranačke preferencije i ideološko samopozicioniranje na dimenziji lijevo – desno

Odnos između stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja na L-D skali utvrdili smo na bivarijantnoj i multivarijantnoj razini. Na bivarijantnoj razini je na temelju kontingencijske tablice utvrđena manifestna povezanost između promatranih varijabli. Premda smo utvrdili da se ispitanici različitih stranačkih preferencija međusobno statistički značajno razlikuju u pogledu ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo – desno, ova je povezanost relativno slaba (Cramerov $V = .22$).

U tablici 4 vidimo da se pristalice Srpske radikalne stranke (Vojislav Šešelj) češće pozicioniraju na desnici i desnom centru, a pristalice Srpskog pokreta obnove (Vuk Drašković) na desnom centru i desnici. Pristalice Demokratske stranke Srbije (Vojislav Koštunica) češće se pozicioniraju u centru i desnom centru, a pristalice Nove Srbije (Velimir Ilić) u centru i na desnici. Ispitanici koji preferiraju Demokratsku stranku (Boris Tadić) češće se pozicioniraju u lijevom centru, dok se pristalice G 17 Plus (Mlađan Dinkić) češće pozicioniraju na lijevom centru i centru. Pristalice Socijalističke partije Srbije (Ivica Dačić, bivša stranka S. Miloševića) u najvećem broju slučajeva se pozicioniraju na ljevici, dok se pristalice Liberalno demokratske partije (Čedomir Jovanović) češće pozicioniraju na ljevici i lijevom centru. Ispitanici koji se iz raznih razloga nisu stranački opredijelili i koji bi glasovali za neke druge stranke imaju tendenciju da se ideološki samopozicioniraju u centru.

Da bismo utvrdili povezanost između stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja na multivarijantnoj razini, primijenili smo korespondentnu analizu koja je poseban slučaj kanoničke korelacije (Greenacre, 1993). Rezultati korespondentne analize pružaju informacije koje su po svojoj prirodi slične onima koje ekstrahira faktorska analiza, odnosno omo-

Tablica 4. Bivarijantna povezanost stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo – desno

Stranačke preferencije	Ideološko samopozicioniranje					Ukupno
	Ljevica	Lijevi centar	Centar	Desni centar	Desnica	
Ne zna za koga će glasovati	12.8	17.2	41.9	14.4	13.8	100%
Ne želi reći za koga će glasovati	10.1	19.8	35.4	18.5	16.2	100%
Neće izaći na izbore	17.6	13.6	42.6	12.5	13.6	100%
Srpska radikalna stranka (SRS)	12.3	11.2	14.0	25.7	36.9	100%
Srpski pokret obnove (SPO)	10.5	10.5	15.8	42.1	21.1	100%
Nova Srbija (NS)	4.8	0.0	47.6	19.0	28.6	100%
Demokratska stranka Srbije (DSS)	6.7	11.2	38.2	25.8	18.0	100%
G 17 Plus	2.9	28.6	40.0	20.0	8.6	100%
Demokratska stranka (DS)	15.2	27.6	30.4	12.4	14.3	100%
Socijalistička partija Srbije (SPS)	60.9	25.0	4.7	3.1	6.3	100%
Liberalno demokratska partija	31.0	31.0	13.8	13.8	10.3	100%
Druge (manje) stranke	15.4	19.2	46.2	7.7	11.5	100%
Ukupno	14.8	18.3	33.0	16.7	17.1	100%

Hi-kvadrat=291.19, df=44, Cramerov V=.22, p<.001

gućuje da se istraži struktura kategorijalnih varijabli koje formiraju kontingencijsku tablicu. Sumarni rezultati korespondentne analize su prikazani u *tablici 5*. Hi-kvadrat je statistički značajan, što znači da je bilo opravdano pretpostaviti da se stranačke preferencije i ideološko samopozicioniranje na dimenziji lijevo – desno nalaze u određenoj relaciji. Izračunavanjem distance među kategorijama, formirana je matrica distanci koja je podvrgnuta analizi glavnih komponenti. Od četiri ekstrahirane dimenzije u dovoljnoj su mjeri interpretabilne prve dvije kojima je objašnjeno 87% varijance. Singularna vrijednost u korespondentnoj analizi interpretira se kao kanonička korelaci-

Tablica 5. Sumarni rezultati korespondentne analize

Dimenzija	Singularna vrijednost	Karakterističan korijen	Hi-kvadrat	Značajnost	Proporcija karakterističnog korijena	Pouzdanost singularne vrijednost	
						Stand. dev.	Korelacija
1	.32	.10			.54	.02	.10
2	.25	.06			.33	.02	
3	.13	.01			.08		
4	.08	.00			.03		
Ukupno			291.19	.000	1.00		

Tablica 6. Pregled kategorija reda kontingencijske tablice (stranačke preferencije)

Stranačke preferencije	Rezultat na dimenziji	
	Dim. 1	Dim. 2
Ne zna za koga će glasovati	-.08	.35
Ne želi reći za koga će glasovati	-.19	.11
Neće izaći na izbore	.08	.31
SRS	-.39	-1.18
DS	.22	.17
DSS	-.55	-.02
SPS	2.33	-.54
NS	-.84	-.09
SPO	-.52	-.93
G 17 Plus	-.38	.57
LDP	1.00	-.25
Druge (manje) stranke	.12	.60

ja između stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja na L-D skali. U *tablici 5* vidimo da korelacija između dimenzija prvog para kanoničkih (korespondentnih) faktora iznosi .32, odnosno da je njime objašnjeno oko 10% varijance. Korelacija između dimenzija drugog para kanoničkih (korespondentnih) faktora iznosi .25, što znači da je njime objašnjeno oko 6% varijance.

U *tablici 6* vidimo da se na prvoj korespondentnoj dimenziji u prostoru kategorija stranačkih preferencija na jednom polu nalaze SPS (2.33) i LDP (1.00), a na drugom polu NS (-.84), DSS (-.55), SPO (-.52). Na drugoj kores-

Tablica 7. Pregled kategorija kolone kontingencijske tablice (ideološko samopozicioniranje na L-D skali)

Ideološko samopozicioniranje	Rezultati na dimenziji	
	Dim. 1	Dim. 2
Ljevica	1.21	-.27
Lijevi centar	.31	.23
Centar	-.26	.58
Desni centar	-.47	-.40
Desnica	-.41	-.74

pondentnoj dimenziji u prostoru kategorija stranačkih preferencija na jednom polu se nalazi SRS (-1.18) i SPO (-.93), a na drugom polu G 17 Plus (.57), ispitanici koji preferiraju neke druge (manje) stranke (.60) te neodlučni (.35) i apstinenti (.31).

U *tablici 7* vidimo da se na prvoj korespondentnoj dimenziji u prostoru kategorija ideološkog samopozicioniranja na L-D skali na jednom polu nalazi ljevica (1.21) i lijevi centar (.31), a na drugom polu desni centar (-.47) i desnica (-.41). Na drugoj korespondentnoj dimenziji u prostoru ideološkog samopozicioniranja na L-D skali na jednom polu se nalazi centar (.58), a na drugom polu desnica (-.74) i desni centar (-.40).

Usporedimo li sada strukturu kategorijalnih varijabli u prostoru stranačkih preferencija i prostoru ideološkog samopozicioniranja na L-D skali, onda ćemo vidjeti prirodu njihove korespondentnosti. Prvi par korespondentnih dimenzija ukazuje na korespondentnost između preferiranja SPS-a i LDP-a i ideološkog samopozicioniranja na ljevici i lijevom centru, odnosno korespondentnost između preferiranja NS-a DSS-a i SPO-a i ideološkog samopozicioniranja na desnom centru i desnici. Drugi par korespondentnih dimenzija ukazuje na korespondentnost između preferiranja SRS-a i SPO-a i ideološkog samopozicioniranja na desnici i desnom centru, odnosno korespondentnost između preferiranja G 17 Plus i drugih (manjih) stranaka i ideološkog samopozicioniranja na centru. Vidimo da prvi par korespondentnih dimenzija definira lijevo samopozicioniranje birača SPS-a i LDP-a, dok drugi par korespondentnih dimenzija definira desno samopozicioniranje birača SRS-a i SPO-a u odnosu na ostale stanke.

Ideološko samopozicioniranje na L-D skali i stranačke preferencije kao prediktori političkog totalitarizma

Kako bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici različitog ideološkog samopozicioniranja na L-D skali i stranačkih preferencija u pogledu stupnja internalizacije političkog totalitarizma, izračunati su prosječni faktorski bodovi na promatranoj varijabli, a značajnosti razlika testirane su postupkom jednosmjernе analize varijance a čiji su rezultati prikazani u *tablici 8*. Utvrdili smo da je politički totalitarizam u većoj mjeri prisutan kod ispitanika koji sebe ideološki pozicioniraju na desnici negoli kod onih koji se pozicioniraju na lijevom centru i centru $F(4,1478)=16.32, p<.001/$. U pogledu relacije stranačkih preferencija i internalizacije političkog totalitarizma, utvrdili smo da stavovsko-vrijednosnu strukturu političkog totalitarizma u većoj mjeri izražavaju pristalice SPS-a, SRS-a i NS-a negoli pristalice DS-a, G 17 Plus, LDP-a i drugih (manjih) stranaka $F(11,2069)=32.72, p<.001/$. Pristalice DSS-a i SPO-a i ispitanici koji se iz različitih razloga nisu stranački izjasnili nalaze se negdje između ove dvije stranačke skupine.

Tablica 8. Analiza varijance prosječnih faktorskih bodova postignutih na varijabli političkog totalitarizma

Politički totalitarizam	
Ideološko samopozicioniranje	M
Ljevica	.08
Lijevi centar	-.26
Centar	-.20
Desni centar	.01
Desnica	.31
	Eta2= .04
<i>Stranačke preferencije</i>	
Socijalistička partija Srbije (SPS)	.87
Srpska radikalna stranka (SRS)	.78
Nova Srbija (NS)	.61
Demokratska stranka Srbije (DSS)	.00
Srpski pokret obnove (SPO)	-.12
Demokratska stranka (DS)	-.43
G 17 Plus	-.53
Liberalno demokratska partija (LDP)	-.79
Druge (manje) stranke	-.55
Ne zna za koga će glasovati	-.07
Ne želi reći za koga će glasovati	.02
Neće izaći na izbore	-.13
	Eta2= .15

Rasprava

Premda smo na bivarijantnoj razini utvrdili relativno slabu povezanost između stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja na dimenziji lijevo desno, ipak se mogu uočiti određene tendencije. Birači *Srpske radikalne stranke* (SRS) i *Srpskog pokreta obnove* (SPO) imaju tendenciju ideološkog samopozicioniranja na desnom polu dimenzije, a birači *Socijalističke partije Srbije* (SPS) i *Liberalno demokratske partije* (LDP) na lijevom polu dimenzije. Pristalice *G 17 Plus* imaju tendenciju ideološkog samopozicioniranja u centru i lijevom centru dimenzije. Birači *Nove Srbije* (NS) se dihoto-

miziraju na centar s jedne i desnicu s druge strane. Pristalice *Demokratske stranke Srbije* (DSS) samo nešto više inkliniraju desnom centru, a pristalice *Demokratske stranke* (DS) nešto više lijevom centru. Zanimljivo je primijetiti kako se većina birača *Demokratske stranke* Borisa Tadića, koja se službeno deklarira kao socijaldemokratska stranka građanskog centra, također pretežno pozicioniraju na ljevici. Mada ideološka samoidentifikacija kod birača *Demokratske stranke* koja sebe vidi kao nositelja proeuropske politike u Srbiji nije jednoznačna, ona ipak iskazuje određenu sukladnost između oficijelne ideološke identifikacije stranačke elite i dominantnog broja glasača Demokratske stranke.

Rezultati korespondentne analize su pokazali da se povezanost između stranačkih preferencija ideološkog samopozicioniranja na L-D skali može prikazati u dvodimenzionalnom prostoru. Struktura kategorijalnih varijabli prvih korespondentnih dimenzija ukazala je da SPS i LDP pokrivaju prostor lijevog pola dimenzije³, odnosno da NS, DSS i SPO pokrivaju prostor desnog centra. *Prvu korespondentnu dimenziju stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja možemo odrediti kao politički prostor kontinuuma na relaciji "ljeвица – desni centar"*. Struktura kategorijalnih varijabli drugih korespondentnih dimenzija ukazala je da SRS i SPO pokrivaju prostor desnog pola dimenzije, odnosno da G 17 Plus i druge manje političke stranke pokrivaju prostor centra. *Drugju korespondentnu dimenziju stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja možemo odrediti kao politički prostor kontinuuma na relaciji "centar – desnica"*. Rezultati korespondentne analize također pokazuju da je za birače *Demokratske stranke tek donekle karakteristično prepoznatljivo ideološko samopozicioniranje, odnosno njihova lijeva pozicija*.

Premda postoji određena korespondentnost između stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja, ona nije jednodimenzionalne prirode, a na što ukazuje ekstrahirani dvodimenzionalni prostor stranačko-ideološke identifikacije. Prvi prostor određuje "ekstremno" lijeva pozicioniranost SPS-a i LDP-a, a drugi "ekstremno" desna pozicioniranost SRS-a i SPO-a. Drugim riječima, "desna pozicija" NS-a DSS-a i SPO-a na prvom paru korespondentnih dimenzija je u funkciji njihove udaljenosti od "ekstremno lijeve" pozicioniranosti SPS-a i LDP-a, dok je "centristička pozicija" G 17 Plus i drugih manjih stranaka na drugom paru korespondentnih dimenzija u funkciji njihove udaljenosti od "ekstremno desne" pozicioniranosti SRS-a i SPO-a. Vidimo da osnovni rascjep u srbijanskom biračkom tijelu ne postoji na jednodimenzionalnom kontinuumu "stranačka lijeva" – "stranačka desna". U srbijanskom biračkom tijelu korespondentnost između ideološkog samopozicioniranja i stranačkih preferencija može se tek locirati u dvodimenzionalnom prostoru kojeg definira udaljenost od "ekstremno lijevo" pozicioniranih

3

Valja međutim naglasiti da između SPS-a i LDP-a postoji značajna razlika u pogledu intenziteta bliskosti na ovoj korespondentnoj dimenziji. Pogrešno bi stoga bilo zaključivati da LDP pokriva prostor lijeve istim intenzitetom kao SPS.

stranaka s jedne i udaljenost od "ekstremno desno" pozicioniranih stranaka s druge strane. Tek u odnosu na udaljenost od ove dvije "ekstremne" političke pozicije može se odrediti ideološko pozicioniranje pojedinih stranka u Srbiji.

Rezultati našeg istraživanja potvrđuju neka do kojih je došao Slavujević (2003) u istraživanju povezanosti stranačkih preferencija i ideološkog samopozicioniranja. Potvrdili smo da se pristalice SPS-a većinom samopozicioniraju na ljevici i lijevom centru, a što ih približava službenom pozicioniranju SPS-a kao "stranke ljevice". Naši nalazi su također u skladu sa Slavujevićevim što se tiče ideološkog samopozicioniranja SPO-a. Potvrđeno je da se pristalice SPO-a više samopozicioniraju na desnom centru (premda je programsko pozicioniranje ove stranke pokazalo da je ona bliža centru negoli desnom centru). Također smo potvrdili da se pristalice G 17 plus više samopozicioniraju u centru (premda je programsko pozicioniranje ove stranke locirano nešto malo udesno od centra). Međutim, naši su rezultati istraživanja u suprotnosti sa Slavujevićevim drugim nalazima. U njegovom istraživanju pristalice SRS-a se samopozicioniraju na lijevom centru, dok naši rezultati pokazuju da se pristalice SRS-a većinom samopozicioniraju na desnom centru i desnici, a što ih više približava službenom pozicioniranju SRS-a kao stranke "umjerene desnice". U Slavujevićevom istraživanju pristalice DSS-a se samopozicioniraju nešto više prema lijevom centru, dok naši nalazi ukazuju da se oni više samopozicioniraju prema desnom centru, a što je više u skladu sa službenim pozicioniranjem DSS-a kao stranke "desnog centra". Rezultati našeg istraživanja ne pokazuju da se pristalice DS-a više samopozicioniraju u centru, kako to sugerira Slavujević. Riječ je o tome da kod pristalice DS-a ne postoji neka dominantna i jasno prepoznatljiva samoidentifikacija koja bi korespondirala s programskim pozicioniranjem DS-a negdje između centra i desnog centra, kako to sugerira Slavujević (2003).

Rezultati našeg istraživanja potvrđuju ona koja su pokazali da u pozadini dimenzije lijevo – desno leži preferiranje određenih stranka, odnosno da u pozadini stranačkih preferencija leži različita ideološka samopozicioniranost (Eijik, van der, Schmitt i Binder, 2005; Hix, 2002). Premda smo utvrdili da ideološko samopozicioniranje na L-D skali ima stranačko političko značenje (King i Sznajder, 2006; Sartori, 2001), ipak relativno mali postotak objašnjene varijance pokazuje da ideološko samopozicioniranje na dimenziji lijevo – desno ima skromnu eksplanatornu vrijednost u pogledu stranačkih preferencija. Unatoč tome, na Čularovo (1999) pitanje da li ispitanici znaju što čine kada u anketi izražavaju svoje stavove zaokružujući neku od brojki na lijevo-desnom kontinuumu, možemo potvrdno odgovoriti. Vidjeli smo da dimenzija lijevo – desno implicite ukazuje na određenu sposobnost glasača da prevode stranačke preferencije u terminima kako im to sugeriraju stranačke vođe.

Drugi problem istraživanja odnosio se na utvrđivanje povezanosti između političkog totalitarizma i ideološkog samopozicioniranja s jedne te političkog totalitarizma i stranačkih preferencija s druge strane. Rezultati

analize varijance su pokazali da je političko-vrijednosni obrazac totalitarizma u većoj mjeri prisutan kod ispitanika koji se ideološki pozicioniraju na ekstremnoj desnici i kod ispitanika koji preferiraju Socijalističku partiju Srbije (SPS), Srpsku radikalnu stranku (SRS) i Novu Srbiju (NS). Činjenica da se svega oko 4% varijance može pripisati razlikama u ideološkom samopozicioniranju pokazuje da ono ima veoma slabo predikativno značenje u pogledu izražavanja političkih vrijednosti totalitarizma. To drugim riječima znači da subjektivni iskaz ispitanika o njegovoj ideološkoj poziciji malo govori o postojanju političke ideologije u jednom realnom stavovsko-vrijednosnom prostoru (Duch i Strem, 2004; Evans i Heath, 1995). Znatno veći predikativni značaj u pogledu izražavanja političkog totalitarizma imaju stranačke preferencije (oko 15% varijance može se pripisati razlikama u stranačkim preferencijama). "Ekstremno" lijevo pozicionirani birači SPS-a, "ekstremno" desno pozicionirani birači SRS-a i desno pozicionirani birači NS-a u većoj mjeri izražavaju vrijednosni obrazac političkog totalitarizma. Naši nalazi potvrđuju nalaze onih istraživanja koja su ukazala na povezanost stranačkih preferencija i ideoloških obrazaca (Milas i Rihtar, 1997, Pantić, 2003; Šiber, 1998, Šram, 2007a). Također su potvrđeni nalazi onih istraživanja koja ukazuju da se ideološka pozadina stranačkih preferencija ogleda u pitanjima državne intervencije u sferi političkog i društvenog života (Listhaug i Aalberg, 1999); McAllister i White, 2007; Roller, 1994), političke autoritarnosti (Altemeyer, 1988) i političkog konzervativizma (Evans, Heath i Lalljee, 1996; Noelle-Neuman, 1998) a na što ukazuje struktura političkog totalitarizma imajući na umu vrijednosti kapitalističkog sustava u tranzicijskim zemljama.

Nailazimo sada na jednu zanimljivu situaciju. Mogli bismo na temelju ekstrahiranih korespondentnih dimenzija zaključiti da socijalisti (SPS) prihvaćaju političke vrijednosti nekakve "lijeve ideologije", a radikali (SRS) nekakve "desne ideologije". Međutim, kad promatramo poziciju socijalista i radikala u jednom realnom ideološkom prostoru, onda vidimo da socijalisti i radikali dijele sličnu ideološku matricu. Naime, "lijevi" socijalisti i "desni" radikali su veoma bliski u pogledu izražavanja jedne totalitarne socijalističke ideologije. Vidimo da slična ideologija za socijaliste može značiti "biti lijevo", a za radikale "biti desno". Isto smo tako u korespondentnoj analizi mogli uočiti bliskost između socijalista (SPS) i liberala (LDP) s jedne i radikala (SRS) i spoovaca (SPO) s druge strane u pogledu njihovog ideološkog samopozicioniranja na L-D skali. Međutim, upravo između socijalista i liberala postoji najveća distanca u pogledu prihvaćanja političkih vrijednosti totalitarne socijalističke ideologije. To drugim riječima znači da "biti lijevo" za liberala (LDP) ne znači isto što "biti lijevo" znači za socijaliste (SPS), kao što "biti desno" za pristalice SPO-a ne znači isto što "biti desno" znači za radikale (SRS).

Vidjeli smo da politički totalitarizam u manjoj mjeri izražavaju pristalice DS-a, G 17 Plus i LDP-a (takoder i druge manje stranke). Samo utoliko ukoliko neprihvatanje vrijednosti totalitarne socijalističke ideologije ukazuje

na prihvaćanje vrijednosti liberalne kapitalističke ideologije, mogli bismo govoriti o tome da preferiranje DS-a, G-17 Plus i LDP-a implicira prisutnost liberalne ideologije u političkoj svijesti birača (DSS i SPO se u tom pogledu nalaze negdje između). Budući da je politički totalitarizam, koji predstavlja jednu konzervativnu ideologiju u odnosu na vrijednosti kapitalističke ideologije, u većoj mjeri prisutan kod "lijevih" socijalista i "desnih" radikala, onda vidimo da naši nalazi ne potvrđuju jednoznačno da "lijevo" označava demokrate i liberale koji zastupaju vrijednosti slobodnog tržišta, a "desno" označava pristalice socijalizma i komunističkog sustava (Evans i Whitefield, 1998). U slučaju preferiranja liberala (LDP-a) "lijevo" može označavati liberalnu ideologiju, a u slučaju preferiranja socijalista (SPS-a) "lijevo" može označavati komunističku ideologiju. Vidimo međutim da u slučaju preferiranja radikala (SRS-a) "desno" također može označavati komunističku ideologiju (Evans i Whitefield, 1998). Utvrdili smo dakle povezanost između preferiranja jedne nacionalističke političke opcije (SRS-a i SPS-a) i vrijednosti bivšeg socijalističkog sustava, kao što su to pokazala neka druga istraživanja (McFarland i sur., 1992; McFarland i sur., 1996).

Vidjeli smo da je politički totalitarizam karakterističan kako za "lijevi" SPS tako i za "desni" SRS, i to bez obzira na njihovo različitu političku genezu i povijesno značenje (SPS kao nasljednica komunističke ideologije, a SRS kao pokušaj revitalizacije četničke ideologije). Uzimajući u obzir činjenicu da su se Miloševićev SPS i Šešeljev SRS tijekom 90-ih godina pokazale kao izrazito nacionalističke stranke i da dijele zajedničku ideologiju socijalističkog totalitarizma, onda možemo implicite zaključivati o postojanju latentne "nacional-socijalističke" ideologije u Srbiji kojoj se mogu u određenom političko-povijesnom kontekstu približiti i neke druge stranke. Ovdje možemo nazrijeti upitnost političkog promišljanja da se može sastaviti jedna stabilna vlada čiju bi koaliciju činili *DS* ("nova ljevica") i *G 17 Plus* (centar) s jedne i *SPS* ("stara ljevica") s druge strane, a koja će Srbiju pridružiti Europskoj uniji.⁴ Ukoliko postoji ideološka korespondentnost između birača i lidera ovih stranaka, utoliko se može govoriti o suprotnim političkim opcijama. S jedne strane imamo stranku (SPS) čije pristalice podržavaju totalitarističku ideologiju za koju je karakterističan državni centralizam, paternalizam i politička autoritarnost, a s druge strane grupaciju stranaka okupljene oko DS-a za koju je karakteristično odbacivanje vrijednosti totalitarističke ideologije. U slučaju formiranja jedne ovakve koalijske vlade, ova vlada može imati relativno kratak rok trajanja i to s obzirom na dva temeljna pitanja u kojima se bitno razlikuju SPS i grupacija stranaka okupljena oko DS-a, unatoč deklarativnim verbalnim približavanjima koja se mogu ponekad čuti u njihovim

4

Riječ je o tome da nakon parlamentarnih izbora 2008. godine predizborna koalicija "Za evropsku Srbiju – Boris Tadić" nema dovoljnu većinu u parlamentu da sama formira vladu, a politički najbliža stranka ovoj koaliciji "Liberalno demokratska partija" (Čedomir Jovanović) nije dobila dovoljan broj glasova. Na ovaj je način politička grupacija oko DS-a primorana da pregovara sa SPS-om oko formiranja proeuropske vlade.

političkim porukama. Prvo se odnosi na tzv. socijalna pitanja koja u značajnoj mjeri sadrže socijalnu demagogiju (odnose se npr. na egzistencijalnu sigurnost radnika, zapošljavanje, veličinu mirovina, socijalne pomoći i sl.). Drugo se odnosi na pitanje europskih integracija a koje je usko vezano s problemom nezavisnosti Kosova i suradnje s Haškim tribunalom. Naime, politička ideologija pristalica *Socijalističke partije Srbije*, njeno političko nasljeđe, anti-haški mentalitet, određena vrsta suspenzije političke realnosti i socijalna demagogija su, čini nam se, takve naravi da je teško očekivati radikalnije pomake u sferi ideoloških vrijednosti i strateških političkih pozicija socijalista u zajedničkoj vladavini s grupacijom stranka okupljene oko DS-a. Ideološki stabilna koalicija, doduše s nepovoljnim posljedicama po građane Srbije, bila bi ona koju bi činili SRS i SPS uz podršku desno orijentiranog DSS-a i NS-a. Politička apsurdnost Srbije je upravo u tome što bi "ekstremno" lijevo pozicionirani SPS, "ekstremno" desno pozicionirani SRS i desno orijentirani DSS i NS činili stabilnu "crveno-crnu" koaliciju čija bi vladavina vjerojatno generirala jednu izolacionističku i autističku vanjsku politiku i autarhičnu ekonomiju. Stoga nam se čini pomalo nerealnim očekivati da će se SPS u dogledno vrijeme transformirati u proeuropsku političku opciju koja će zagovarati vrijednosti zapadne političke demokracije i na taj način doprinijeti procesu europskih integracija Srbije i stabilnosti na jugoistoku Europe. Veća je vjerojatnost da će koalicijska vladavina DS-a i SPS-a, odnosno stvaranje pakta s dosadašnjim "političkim neprijateljem", dovesti do određene ideološke i političke konfuzije u srbijanskom biračkom tijelu, različitih oblika međustranačkih ucjena i polovičnih tj. nedorečenih unutarnjih i vanjsko političkih rješenja koja će malo doprinijeti stabilnijem i vjerodostojnijem međunarodnom položaju Srbije.

Literatura

- Acemoglu, Daron, James A. Robinson (2000). Why Did the West Extend the Franchise? Democracy, Inequality, and Growth in Historical Perspective. *The Quarterly Journal of Economics*, 115 (4):1167-1199.
- Altemeyer, Robert A. (1988). *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Branković, Srbobran (1993). Levica i desnica u političkom prostoru Srbije. *Sociologija*, 35 (3):419-424.
- Čular, Goran (1999). Koncept *lijevog* i *desnog* u empirijskoj političkoj znanosti: značenje, razumijevanje, struktura, sadržaj. *Politička misao*, 36 (1):153-168.
- Duch, Raymond M., Kaare Strem (2004). Liberty, Authority, and the New Politics. *Journal of Theoretical Politics*, 16 (3):233-262.
- Eijk, Cees van der, Herman Schmitt, Tanja Binder (2005). Left – Right Orientations and Party Choice. In: Jacques Thomassen (ed.), *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies* (pp. 167-191). Oxford: Oxford University Press.

- Evans, Geoffrey A., Anthony F. Heath (1995). The Measurement of Left – Right and Libertarian-Authoritarian Values: A Comparison of Balanced and Unbalanced Scales. *Quality and Quantity*, 29 (2):191-206.
- Evans, Geoffrey A., Anthony F. Heath, Mansur Lalljee (1996). Measuring Left – Right and Libertarian – Authoritarian Values in the British Electorate. *The British Journal of Sociology*, 47 (1):93-112.
- Evans, Geoffrey A., Stephen Whitefield (1998). The Evolution of Left and Right in Post-Soviet Russia. *Europe-Asia Studies*, 50 (6):1023-1042.
- Fine-Davis, Margaret (1989). Attitudes Toward the Role of Women as a Larger Belief System. *Political Psychology*, 10 (2):287-308.
- Gabel, Matthew J., John D. Huber (2000). Putting Parties in Their Place: Inferring Party Left-Right Ideological Positions From Party Manifesto Data. *American Journal of Political Science*, 44 (1):94-103.
- Golubović, Zagorka (2005). Authoritarian Heritage and Obstacles to Development of Civil Society and Democratic Political Culture. In: Dragica Vujadinović, Lino Veľjak, Vladimir Goati, Veselin Pavićević (eds.), *Between Authoritarianism and Democracy* (pp. 255-270). Belgrade: CEDET.
- Greenacre, Michael J. (1993). *Correspondence Analysis in Practice*. London: Academic Press.
- Grendstad, Gunnar (2003). Comparing political orientations: Grid – group theory versus the left – right dimension in the five Nordic countries. *European Journal of Political Research*, 42 (1):1-21.
- Hix, Simon (2002). Parliamentary Behavior with Two Principals: Preferences, Parties, and Voting in the European Parliament. *American Journal of Political Science*, 46 (3):688-698.
- Ilić, Vladimir (1995). Neki pojmovni problemi u našoj sociologiji politike. *Sociologija*, 37 (1):61-70.
- Inglehardt, Ronald, Paul R. Abramson (1994). Economic Security and Value Change. *American Political Science Review*, 88 (2):336-354.
- King, Lawrence P., Aleksandra Sznajder (2006). The State-Led Transition to Liberal Capitalism: Neoliberal, Organizational, World Systems, and Social Structural Explanations of Poland's Economic Success. *American Journal of Sociology*, 112 (3):751-801.
- Kitschelt, Herbert (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjorn (1995). Value orientations, political conflicts and left – right identification: A comparative study. *European Journal of Political Research*, 28 (1):63-93.
- Knutsen, Oddbjorn (1998). Europeans Move Towards the Center: A Comparative Longitudinal Study of Left-Right Self-Placement in Western Europe. *International Journal of Public Opinion Research*, 10 (4):292-316.
- Kroh, Martin (2007). Measuring Left – Right Political Orientation: The Choice of Response Format. *Public Opinion Quarterly*, 71 (2):204-220.

- Laponce, Jean A. (1981). *Left and Right: The Topography of Political Perception*. Toronto: University of Toronto Press.
- Listhau, Ola, Toril Aalberg (1999). Comparative Public Opinion on Distributive Justice: A Study of Equality, Ideals and Attitude toward Current Policies. *International Journal of Comparative Sociology*, 40 (1):117-140.
- McAllister, Ian, Stephen White (2007). Political Parties and Democratic Consolidation in Post-Communist Societies. *Party Politics*, 13 (2):197-216.
- McFarland, Sam G., Vladimir S. Ageyev, Marina A. Abalakina-Paap (1992). Authoritarianism in the former Soviet Union. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (6):1004-1010.
- McFarland, Sam G., Vladimir S. Ageyev, Nadya Djintchaeadze (1996). Russian Authoritarianism Two Years After Communism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (2):210-217.
- Mehrabian, Albert (1996). Relations Among Political Attitudes, Personality, and Psychopathology Assessed With New Measures of Libertarianism and Conservatism. *Basic and Applied Social Psychology*, 18 (4):469-491.
- Mihailović, Srećko (2006b). *Prepoznavanje i prihvatanje jedne ideološke sheme: Imaju li danas smisla pojmovi levog i desnog?* Beograd: Institut društvenih nauka.
- Milas, Goran, Stanko Rihtar (1997). Ideološke odrednice stranačke naklonosti i namjere glasanja. *Društvena istraživanja*, 32 (6):663-676.
- Miller, Arthur H., Thomas F. Klobucar (2000). The Development of Party Identification in Post-Soviet Societies. *American Journal of Political Science*, 44 (4):667-686.
- Noell-Neuman, Elisabeth (1998). A Shift From the Right to the Left as an Indicator of Value Change: A Battle for the Climate of Opinion. *International Journal of Public Opinion*, 10 (4):317-334.
- Pantić, Dragomir (2003). Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji. U: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Đ. Slavujević, *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji* (str. 95-127). Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.
- Rokeach, Milton (1972). The nature of attitudes. In: Joel B. Cohen (ed.), *Behavioral Science of Consumer Behavior* (pp. 205-218). New York: The Free Press.
- Roller, Edeltraud (1994). Ideological Basis of the Market Economy: Attitudes Toward Distribution Principles and the Role of Government in Western and Eastern Germany. *European Sociological Review*, 10 (2):105-117.
- Sartori, Đovani (Giovanni) (2001). *Demokratija – šta je to?* Podgorica: CID.
- Slavujević, Zoran Đ. (2003). Razvrstavanje biračkog tela i relevantnih stranaka Srbije na osi "levica – desnica". U: Jovan Komšić, Dragomir Pantić, Zoran Đ. Slavujević, *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji* (str. 129-162). Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.
- Šiber, Ivan (1998). Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao*, 35 (4):193-209.
- Šram, Zlatko (2001). Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideolojske matrice: slučaj Vojvodine. *Politička misao*, 38 (2):91-110.

- Šram, Zlatko (2006). Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture. U: Srećko Mihailović (ur.), *Pet godina tranzicije u Srbiji II* (str. 200-218). Beograd: Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert.
- Šram, Zlatko (2007a). Socijalni konzervativizam i stranačke preferencije: slučaj Srbije. *Politička misao*, 44 (4):117-132.
- Šram, Zlatko (2007b). Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini. *Sociologija i prostor*, 45 (1):61-84.
- Van Hiel, Alain, Ivan Mervielde (2003). The Measurement of Cognitive Complexity and Its Relationship With Political Extremism. *Political Psychology*, 24 (4):781-801.

Summary

Ideological Self-Placement on the Left – Right Dimension, Party Preferences, and The Ideology of Political Totalitarianism in Serbia

The aim of research was to find out the associations between ideological self – placement on the left – right dimension, party preferences, and attitudinal-value pattern of political totalitarianism. The investigation was carried out using the sample of 2018 fullaged participants on the territory of Republic of Serbia (out of Kosovo and Metohia). Measures of associations between ideological self – placement and party preferences were established on the bivariant level and under the model of correspondence analysis. Results have shown that in the Serbian electorate does not exist one-dimensional continuum party right – party left. Ideological – party identification is defined in two-dimensional space on the continuum (1) "extreme" left – right center and (2) center – "extreme" right. Factor analysis of the political totalitarianism scale (six items) yielded one-factor solution defined by the values of state centralism, state paternalism, and political authoritarianism. The results of analysis of variance have shown that political totalitarianism is more expressed by the participant who placed themselves on the "extreme" right and who prefer Socialist Party of Serbia (SPS), Serbian Radical Party (SRS) and New Serbia (NS). In other words, political totalitarianism is more characteristic for "extreme left" socialists, "extreme right" radicals, and right supporters of New Serbia. A proportion of the variance of political totalitarianism is more explained by party preferences than by ideological self – placement. The authors points out some of the political implications if the Serbian government would be formed by the parties gathered around Democratic Party (DS) on one side, and around Socialist Party of Serbia (SPS) on the other.

Key words: ideological self – placement, left – right dimension, party preferences, political totalitarianism, correspondence analysis, Serbia